

מוסדות
**דרבי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי אשר וייס שליט"א

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

תמחה את זכר עמלק

הלכה

זכירת מעשה עמלק
זפרשת זכור לנשים בעידן הקורונה

פרשת תרומה – זכור תשפ"א

שנה כ"ג – קובץ י"ט [תשנ"ז]

יד"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: minchatasher1@gmail.com

יעמדו על הברכה

המזכים את הרבים בהפצת תורתו
של מרן הגאב"ד שליט"א

השיעור השבועי מוקדש
לעילוי נשמת

הגאון

הרב יהודה ליב זצ"ל

בן ר' דוב בער ז"ל קלמר

רב דק"ק זוסט העמסטד

גלב"ע כ"ד טבת תשפ"א

ולעילוי נשמת

הרב יחיאל צבי ז"ל

בן הרב שמעון אריה ז"ל אקשטיין

גלב"ע ר"ח אדר א' תשע"ט

הונצח ע"י

דוב ישראל (בערל) ודוידה חנה אקשטיין

זוסט העמסטד - ניו יורק

פרשת תרומה - זכור

זכירת מעשה עמלק

"זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים"
(דברים כ"ה י"ז).

א

הנה נחלקו הראשונים בביאור מצוה זו, באיזה ענין ואופן מצווים אנו בזכירת מעשה עמלק, ושלב מחלוקות בדבר:

א. מדברי התוס' בברכות (י"ג ע"א ד"ה בלשון) מבואר דמה"ת חייב לקרוא פרשה זו שבתורה ולא די בזכירה בעלמא כל אחד לפי צחות לשונו, שהרי דחו פרש"י שכתב דנפ"מ אם כל התורה בלשון הקודש נאמרה או בכל לשון לענין קריאת התורה דהלא קריה"ת מדרבנן ותקנת עזרא היא, וכתבו ליישב "דמיירי בפרשיות המחוייבין לקרות מדאורייתא כמו פרשת זכור", הרי מבואר מדבריהם דקריאת פרשת זכור מה"ת הוא.

(והנה בתוס' לא הזכירו אלא את פרשת זכור אך רמזו בדבריהם דיש עוד פרשיות שחייבים מה"ת לקרותן "כמו פרשת זכור", אך הבית יוסף (סימן תרפ"ה) הביא בשם דקריאת פרשת זכור ופרשת פרה מה"ת, וכ"ה בשו"ע (שם ס"ז ובסימן קמ"ו ס"ב), וכנראה שהיה לפניו ש"ס וינציה שבו אכן גם בתוס' גרסין פרשת זכור ופרשת פרה, וכ"ה בתוס' שנץ ובתוס' רבינו פרץ.

ב. מדברי הרא"ש בברכות (פ"ז סימן כ') משמע יתירא מזו, דמה"ת צריך קריאת פרשה זו בפני עשרה דהלא כתב שם להוכיח מהא דרבי אליעזר שחרר עבדו כדי לצרפו לעשרה, דעשה דרבים אפילו דרבנן כמו קדיש וברכו דוחה עשה דלעולם בהם תעבודו "דלא מסתבר דאיירי בעשרה דאורייתא כגון לקרות פרשת זכור שהוא מה"ת", ומשמע מפשטות דבריו דצריך עשרה בקריאה זו מה"ת.

ולכאורה תמוה מהי"ת לומר שצריך קריאה בס"ת לקיים מצוה זו ובפרט קריאה בצבור דהלא אין לנו אלא מצות הזכירה ומה בין זכירה זו לשאר הזכירות שאין בהם קריאת התורה בעשרה.

א

זכירת מעשה עמלק

וראיתי בזה שתי דרכים בדברי רבותינו האחרונים.

בקרן אורה ברכות (ה' ע"א) כתב דכיון דכל מצות הזכירה קשורה למצות מחיית עמלק ונצטוינו לזכור כדי למחות, כשם שמצות מחיית עמלק מוטלת על הצבור כן גם מצות הזכירה מצות הצבור היא דהיינו קריאת התורה בצבור. ויש לפקפק בסברא זו דמלבד מה שלא מילתא דפשיטא היא דזכירה במחייה תליא כמבואר לקמן, מסתבר טפי דכל אחד חייב לזכור כדי שכולם ביחד ילחמו וימחו זכר עמלק ואף דאכן מחיית עמלק מצות הציבור היא, הזכירה מצות היחיד היא. ועוד דמה ענין מנין עשרה למצות הציבור, הלא כל המצוות המוטלות על הציבור אינן מוטלות אלא על הציבור כולם ובראשם מלך ישראל ואין זה ענין כלל למנין עשרה.

ובפעולת שכיר על המעשה רב (סימן קל"ג) כתב דכיון שאמרו חז"ל דאין שמו של הקב"ה שלם עד שתמחה שמו של עמלק דין זכירה זו כדין דבר שבקדושה. (ובד"ז כתב דמגילה צריך עשרה משום דהוי כדבר שבקדושה דהמן היה מזרע עמלק ובמפלתו יש ענין מחיית עמלק שעל ידה יהיה שמו של הקב"ה שלם הו"ל כדבר שבקדושה שצריך עשרה עי"ש). וגם סברא זו מחודשת ורחוקה עד למאד כמובן לכל מעיין.

ולול"ד היה נראה מעין דרכו של הקר"א, דשאני זכירה זו מיתר הזכירות שכולם יסודם בעבודת ה' המוטלת על האדם בינו לבין קונו ומשוי"כ חובת הפרט הם לגמרי, משא"כ זכירת מעשה עמלק דאף שחובת הפרט היא, אופן קיומה ע"י קריאת הצבור דעצם הזכירה ענין ציבורי הוא ולא חובת האדם ועבודת ה' שבלב דזכירת מעשה עמלק ענינו כדי שכל ציבור כלל ישראל יזכרו איבתו וימחו זכרו, ודו"ק.

אמנם אי בדידי תליא נראה דאין כונת הרא"ש דמצוה מה"ת לקרוא פרשת זכור בעשרה ומתוך ס"ת, דמהי"ת לומר כן אלא כל כונתו להוכיח דאף עשה דרבים שכל כולו מדרבנן דוחה ל"ת דלעולם בהם תעבודו, ולא רק עשה שעיקרו מה"ת כמו זכירת מעשה עמלק.

ובאמת תימה דהלא אף אם נאמר דמה"ת חייב לקרוא בעשרה מס"ת הלא זה פשיטא לן דמה"ת אין זמן מסויים לקריאה זו וא"כ מהי"ת לשחרר עבדו ולעבור על עשה הלא יכול היה להמתין עד שיזדמן לו עשרה מישראל כדי לקיים מצוה זו.

זכירת מעשה עמלק

ומשו"כ נראה דאכן אין כונת הרא"ש אלא לומר דלא מיבעיא מצות זכירת מעשה עמלק שעיקרו מה"ת דוחה איסור שחרור עבד אלא אף קדיש וקדושה וקריה"ת כן.

ובאמת חזינן בתוס' הרא"ש דבמקום הכתוב בפסקיו "בעשרה דאורייתא" כתוב שם "בעשה דאורייתא" וכפי הנראה נשתבשה הגירסא ותחת הכתוב עשה נכתב עשרה. וכך נראה גם בביאור דברי השו"ע, כמבואר.

ג. ולפי פשוטן של דברים זכירה זו כשאר הזכירות היא, ומה"ת אין בה נוסח מסויים אלא כל אחד לפי צחות לשונו צריך להזכיר רשעת עמלק ומצוות מחייתו, וזכירה זו גדרה כמצות "זכור את יום השבת לקדשו" דמה"ת מזכיר כל אחד לפי צחות לשונו קדושת היום ושבתו כמ"ש הרמב"ם (הלכות שבת פרק כ"ט ה"א וכ"ה בסהמ"צ עשה קנ"ה) ובספר החינוך (מצוה ל"א), עי"ש. וכן מוכח לדעתי מדברי הרמב"ם בסהמ"צ עשה קפ"ט ובהלכות מלכים פ"ה ה"ה ובספר החינוך מצוה תר"ג שסתמו דבריהם במצות זכירת עמלק ויפה שתיקותם כדיבורם, ודו"ק בזה.

והרמב"ן בפירושו עה"ת (דברים כ"ה י"ז) נסתפק בזה וז"ל:

"ולא ידעתי מה היא הזכירה הזו בפה אם לאמר שנקרא פרשת עמלק בצבור ונמצינו למדין מן התורה בשניה זכור וכו' והנכון בעיני שהוא לומר שלא תשכח מה שעשה לנו עמלק עד שנמחה את שמו מתחת השמים ונספר זה לבנינו ולדורותינו לומר להם כך עשה לנו הרשע ולכן נצטוינו למחות את שמו".

ואף שדרשו חז"ל במגילה (י"ח ע"א) דצריך קריאה מתוך הכתב במגילה דילפינן מגז"ש זכירה זכירה "הימים האלה נזכרים ונעשים", "כתוב זאת זכרון בספר", הרי דבזכירת מעשה עמלק יש דין ספר, כבר תרגם בתרגום יונתן (על הפסוק כתוב זאת זכרון בספר בשמות י"ז י"ד) "ספר סבא דלקדמהון" דהיינו ספר דברי הימים ואין הכונה לספר תורה, ובאבן עזרא שם כתב "הוא ספר התורה או ספר אחר היה להם ויקרא ספר מלחמות ה' ואיננו אתנו וכו'", והרמב"ן שם כתב דאכן הכונה לספר התורה עי"ש. אך מ"מ אף אם הכונה לספר התורה אין מזה כל ראייה שצריך במצות הזכירה קריאה מתוך הספר דהלא כתיבה לחוד וזכירה לחוד וז"פ, ועוד דבאמת אין זו גז"ש גמורה דהלא כל מצות מגילה מדברי קבלה היא ולא מה"ת, וע"כ דהוי אסמכתא בעלמא, וכז"פ.

זכירת מעשה עמלק

ב

מסקנת ההלכה

הרי לן דמצינו ג' דעות בראשונים בענין קיום מצוה זו מה"ת:

א. לדעת התוס' צריך לקרוא פרשה זו שבתורה וכך מבואר שם בתוס' הר"ש משנין וגם בתוס' רבינו פרץ עי"ש. אך אין הכרח מדבריהם שצריך לקרוא בעשרה ואין גם הכרח שצריך לקרוא מתוך ס"ת, וכל מה שלמדנו מדבריהם אינו אלא דצריך לקרוא את פרשת זכור. (ומכיון שדברים שבכתב א"א רשאי לאומרן בע"פ ממילא צריך קריאה מתוך הכתב).

ב. לדעת הרא"ש משמע דקריאה בצבור מה"ת, אך לענ"ד נראה טפי דכל כונתו רק לומר דאם היינו מעמידין את המעשה דרבי אליעזר בקריאת הזכור אין לנו ראייה אלא שמצוה שעיקרה מה"ת דוחה עשה דלעולם בהם תעבודו, ולא מצוה שכל עיקרה מדרבנן, אך כיון שדוחק לאוקמה בפרשת זכור מוכח דאף מצוה דרבנן אם מצוה דרבים היא דוחה עשה דלעולם בהם תעבודו.

ג. דעת הרמב"ם והחינוך דמה"ת די בזכירה בעלמא כל אחד לפי צחות לשונו, וכ"כ בשו"ת תורת חסד סימן ל"ז עי"ש, והרמב"ן נסתפק בזה כמבואר.

ובשו"ע (סימן תרפ"ה סעיף ז') כתב י"א שפרשת זכור ופרשת פרה אדומה חייבים לקראם מדאורייתא לפיכך בני הישובים שאין להם מנין צריכים לבא למקום שיש מנין בשבתות הללו כדי לשמוע פרשיות אלו שהם מדאורייתא.

הרי לן דחשש המחבר דקריאה זו מה"ת ממש היא, ויתירה מזו חזינן (בסימן קמ"ו סעיף ב') "וכל זה אינו ענין לפרשת זכור ופרשת פרה שהם בעשרה מדאורייתא שצריך לכיין ולשומעם מפי הקורא". וכבר עמד בברכי יוסף בזה, דבסימן תרפ"ה כתב שיטה זו בשם י"א ובסימן קמ"ו כתב הלכה זו כהלכה פסוקה ופשוטה, אך מ"מ הבית יוסף (בסימן תרפ"ה) לא הביא כלל את דברי הרא"ש אלא את דברי התוס' בברכות י"ג בלבד ולכאורה יש לתמוה מה ראייה מצא בדברי התוס' דקריאה בעשרה הוי מה"ת, ולכאורה אין לזה ראייה אלא מדברי הרא"ש בלבד.

זכירת מעשה עמלק

ומשו"כ נראה אף בדברי השו"ע שאין כוונתו דקריאה בעשרה הוי מן התורה ממש אלא שעיקרו מן התורה כמבואר.

ג

אם יוצאין בפרשת ויבא עמלק

הנה נחלקו המגן אברהם והמשנה ברורה אם יוצאין יד"ח מצוה זו בקריאת פרשת זכור שבפרשת תצא בלבד, או שמא יוצאין יד"ח אף בקריאה שבסוף פרשת בשלח, ונבאר.

המג"א (סימן תרפ"ה) הביא בשם השל"ה דמי שאין במקומו לא קריאת פרשת זכור ולא מקרא מגילה עדיף שילך למקום שבו יוכל לקיים מצות זכור דאורייתא וקודמת היא למצות מגילה דהוי מדרבנן, והמג"א דחה דבריו ונקט דיוצאין ידי חובת מצוה זו אף בקריאה ד"ויבא עמלק" שקוראים בפורים, ומשו"כ פסק דעדיף לבא למקום שאין קורין זכור בשבת כדי לשמוע מקרא מגילה בפורים ולצאת בקריה"ת מצות הזכירה מללכת למקום שיש בו קריאת הזכור ולא מקרא מגילה, עי"ש. אך המשנ"ב (שם ס"ק ט"ז) פקפק בדבריו ונטה לומר דאין אדם יוצא יד"ח אלא בזכירת מצות העשה למחות זכר עמלק דלא נצטוינו לזכור מעשיו אלא כדי למחות זכרו בעת שיעלה רצון לפניו ית"ש, ומשו"כ צריך לקרוא דוקא את קריאת הזכור שבפרשת תצא שבה מצוות מחייתו עי"ש.

ובעיקר מחלוקת המג"א והמשנ"ב, לכאורה הדברים תלויים במה שיש לעיין ביחס שבין שתי המצוות בענין עמלק, מצות הזכירה, ומצות המחיה, האם היא תליא ושני צדדים הם של אותה המטבע, דנצטוינו לזכור שמצוים אנו להלחם בעמלק ולמחות זכרו מן העולם, או שמא היא לחודא קאי והיא לחודא קאי ולא נצטוינו אלא לזכור רשעתו ולשמר איבתו, אבל אין מצות הזכירה ענף למצות מחיית עמלק.

ובדברי הרמב"ם מבואר להדיא דמצוין לזכור את מצות המחיה, עיין סהמ"צ (מ"ע קפ"ט) "שצונו לזכור מה שעשה לנו עמלק... ונעורר הנפשות במאמרים להלחם בו" וכך כתב בחינוך (שם) דרק זכרים מצוים במצוה זו כי להם לעשות מלחמה הרי לן להדיא דמצות הזכירה היא לזכור כדי להלחם, וזה ראייה למשנ"ב.

ה

זכירת מעשה עמלק

ולעומתם כתב הרמב"ן (מצות עשה ז' ששכח הרמב"ם) שמצוה לזכור מעשה עמלק כדי לדעת שלא לחנם ימחה ה' זכרו אלא מחמתו עלינו, עי"ש. ודבריו הם בית אב לשיטת המג"א דגם בפרשת בשלח שם כתוב "כי מחה אמחה את זכר עמלק" יוצא יד"ח, ודו"ק בזה.

ובאמת נראה דלפי סברת הרמב"ן ראוי יותר לקיים מצוה בפרשת בשלח שבו מפורטים מעשי עמלק בפירוט יתר ושם כתיב כי מחה אמחה וכו' מפרשת כי תצא. ובאמת אין הכרח לכאורה שצריך לקיים מצוה זו בקריאה דפרשת זכור דלכאורה גדר אחד לד' פרשיות ואטו יש מצות זכירה בפרשת שקלים, פרשת פרה ופרשת החודש, אלא שבדברי הפוסקים משמע שתיקנו קריאה זו משום מצות זכור את אשר עשה לך עמלק, אך בדעת הרמב"ן והמג"א נראה דכשם שאפשר לקיים מצוה זו בשבת זכור כך אפשר לקיימה בקריאה דיום הפורים דפרשת בשלח, ודו"ק בכ"ז.

אמנם מדברי הרמב"ם בהלכות מלכים משמע שא"צ אלא לזכור שנאתו ואריבתו ולכאורה סתר דבריו. אך אפשר דמובן מאליו שיש לזכור שנאתו ואריבתו כדי למחוק את זכרו ולהשמידו ומשו"כ כתב הרמב"ם את מצוות הזכירה והמחייה בחדא מחתא בהלכה אחת היא הלכה ה' שם.

והנה בספר החינוך שם כתב דנשים פטורות ממצות הזכירה כיון שפטורות הן מלעשות מלחמה דאין דרכה של אשה לכבוש, והמנ"ח שם תמה עליו, מהי"ת לתלות זכירה במחייה ולכאורה שתי מצוות הן שאינם תלויות זב"ז. אך באמת מבואר להדיא גם בדברי הרמב"ם בסהמ"צ שם דכל מצות הזכירה כדי "לעורר הנפשות במאמרים להלחם בו" ואף שלדעת הרמב"ם לא צריך כלל לקרות פרשה מסויימת אלא לספר ברשעת עמלק כנ"ל באות א', מ"מ חזינן בשיטתו דתכלית הזכירה מחייה הוא ודו"ק.

והנה אם מצווים אנו לזכור כדי להלחם בו כדמשמע מדברי הרמב"ם והחינוך מסתבר כדברי המשנ"ב שאין יוצאין יד"ח מצוה זו אלא בפרשת תצא שם נצטוינו "תמחה את זכר עמלק מתחת השמים", אבל אם אין המצוה אלא לזכור איבתו אפשר לצאת יד"ח גם בפרשת ויבא עמלק, ולפי"ז יתחדש דלדעת המשנ"ב נשים פטורות, וזה חידוש.

זכירת מעשה עמלק

אך לא זו בלבד שדברים אלה חידוש הם, אלא שלפי"ז סותר המשנ"ב את דברי עצמו שהרי בספרו ספר המצוות הקצר מצוה ע"ו כתב דבמצוה זו חייבים הכל אנשים ונשים. ודבריו נראין כסותרים זה"ז.

אך באמת אפשר דלאו הא בהא תליא ולכאורה היה מקום לטעון כשיטת המשנ"ב נגד המג"א משום דמצות הזכירה מקורה בפרשת תצא ולמד מזה שזו היא הפרשה שמצווים אנו לזכור. לפי"ז השאלה אם נשים חייבות לא בהכרח תלויה במחלוקת המג"א והמשנ"ב אם יוצאים יד"ח בפרשת ויבא עמלק. אך באמת כתב המשנ"ב להדיא לפקפק בדברי המג"א משום דנצטוינו לזכור כדי למחות זכרו והדרא קושיא לדוכתא.

ומשו"כ נראה דאף אם אכן נצטוינו לזכור את מצות המחייבה אין הכרח לפטור את הנשים דגם הן צריכות לסייע למלחמה זו ולחזק את רוח בעליהם ולתמוך במחיית עמלק בעצה ותושיה, וגם הן מצוות "לעורר הנפשות ללחום בו", ועוד דכבר הקשה במנחת חינוך דמלחמת מצוה היא ואף נשים חייבות בה, ועיין לקמן אות ו' וכז"פ.

ויש לתמוה על מש"כ באבני נזר או"ח סימן תקי"א דיש במקרא מגילה זכירת מעשה עמלק (וביאר בדרך זו את שיטת הלכות גדולות דאשה אינה מוציאה את האיש במקרא מגילה, דבמגילה דאיש יש גם מצות זכירת מעשה עמלק משא"כ באשה שפטורה ממצוה זו עי"ש ועיין מש"כ בזה במנחת אשר שמות סימן ע"א).

ולכאורה פשוט דאין יוצאין יד"ח הזכירה במקרא מגילה דהלא אין שמו של עמלק מופיע כלל במגילת אסתר, ועד כאן לא נחלקו המג"א והמשנ"ב אלא אם יוצא בפרשת ויבא עמלק שאין בו מצות מחייתו, אך מ"מ יש בו רשעת עמלק ומלחמת ה' בו, אך פשוט שאין יוצאין במגילה שאין בה כלל מעשה עמלק ואף שמו של עמלק לא מוזכר בה.

אך מדקדוק דברי האבנ"ז נראה דבאמת לא עלה על לבו לחדש דיוצא יד"ח בזכירת מעשה עמלק במקרא מגילה, דבודאי א"א לצאת יד"ח אלא בזכירת מעשה עמלק, אלא דמ"מ מקיים מצוה זו במקרא מגילה, אך לכאורה תמוהים הדברים דאם מצוה הוא למה לא יצא יד"ח, ואם אינו יוצא יד"ח מה מצוה יש כאן.

ונראה ביסוד הדברים, עפ"י חידוש עצום שכתבו הראב"ד והר"ש משנין בפירושיהם לתורת כהנים ר"פ בחוקתי במה שאמרו שם דזכור היינו בפה ואל תשכח

זכירת מעשה עמלק

בלב, ובתו"כ אמרו זכור "שתהא שונה בפיד" ופירשו הראשונים הנ"ל "זכור את אשר עשה לך עמלק שתהא שונה בפיד הלכות מגילה" (ועיין שם בר"ש שפירש עוד שתקבע זמנים להיות קורא בתורה בכל אלו הענינים דהיינו כל ששת הזכירות עי"ש). ולכאורה נראה שדקדקו מלשון התו"כ שתהא שונה בפיד, דלשון תלמוד הוא ולא לשון קריאה בלבד, ופירשו דהכונה להלכות מגילה.

ובביאור הדברים צ"ל דכשם שאמרו בסיפור יציאת מצרים "כל המרבה לספר הרי זה משובח" וכבר ביארתי במנחת אשר פסחים סימן פ"ג דאף דאין יוצאין יד"ח מצות הסיפור אלא באותן הדברים שנקבעו ע"י חז"ל כהא שאמרו (פסחים קט"ז) "כל שלא אמר שלשה דברים הללו לא יצא יד"ח", מ"מ כל דבר הקשור בדרך כלשהו ליציאת מצרים בכלל כל המרבה לספר הוא, כמו הלכות הפסח, כך חידשו הראשונים הנ"ל גם בזכירת מעשה עמלק דאף שבודאי אין יוצאין יד"ח מצוה זו אלא בקריאת פרשת עמלק בפרשת תצא או לדעת המג"א אף בפרשת בשלח מ"מ גם הלכות מגילה בכלל כל המרבה כשם שהלכות הפסח הם בכלל כל המרבה לספר ביצי"מ, ואם בהלכות מגילה אמרו כן ק"ו במקרא מגילה, ודו"ק בכ"ז. (אמנם אם אכן זה כונת האבנ"ז יש לפקפק בעיקר דבריו דכיון דאין יוצאין יד"ח מצות הזכירה במגילה למה לא תוציא האשה את האיש במגילה, וצ"ע).

אך באמת נראה יותר דכך פירשו את מה שאמרו חז"ל שתהא שונה בפיד, שיש מצוה ללמוד הלכות אלה כדי לקיימן, וצ"ע.

ד

אם יצא יד"ח כששמע רק עיקר הפרשה

והנה חידוש גדול ראיתי בספר הליכות שלמה מתורתו של מרן הגרש"ז אוירבך זצ"ל בסימן תרפ"ה דאף אם לא שמע כל הקריאה יצא יד"ח אם שמע את עיקר הענין דלא מסתבר דצריך לשמוע כל הקריאה ממש והוכיח כן מהמג"א שכתב דיוצא יד"ח גם בפרשת ויבא עמלק הרי דאין צריך אלא לקרוא עיקר מעשה עמלק עי"ש.

ולענ"ד נראה יותר דכיון דנקטינן כדעת הרא"ש והתוס' דמצוה זו קריאת פרשה שבתורה היא ע"כ צריך לקרוא או לשמוע כל הפרשה כולה דמה בין קריאת שמע לקריאת פרשת זכור, ואין ראייה כלל מדברי המג"א, דאף לשיטתו צריך לקרוא פרשת

זכירת מעשה עמלק

עמלק אלא דס"ל דיוצא יד"ח בכל אחד משתי הפרשיות שבתורה שיש בהן רשעת עמלק ומחייתו, אך אף לשיטתו אין המצוה אלא בקריאת פרשה שבתורה כמו שכתב בשו"ע ומה"ת להקל אם לא שמע אלא מקצת הפרשה. ובאמת אף אם קריאה זו מדרבנן תמוה לומר דבעיקר הענין סגי דמה בינה ובין מקרא מגילה וקריאת שמע למ"ד דרק פסוק ראשון מה"ת ואעפ"כ פשוט דאם דילג תיבה אחת לא יצא יד"ח, וע"כ דכל שצריך לקרוא פרשה מסויימת צריך לקרות כולה, ומאי שנא פרשת זכור, וצ"ע.

ונראה ברור בהבנת הגרשז"א, דאף לדעת המג"א עיקר מצות הזכירה בפרשת כי תצא היא, אלא שבדיעבד יוצא גם בפרשת ויבא עמלק, ולפי"ז הוכיח שבדיעבד יוצא בעיקרא דמילתא. אך יותר נראה דאם באמת נקטינן דעיקר המצוה בפרשת כי תצא, לכשיקראו פרשת ויבא עמלק עיקר חסר מן הספר כיון שאין בפרשה זו לא מצות הזכירה ולא מצות המחיה כנ"ל.

אלא נראה יותר דלדעת המג"א יוצא מה"ת בקריאת "פרשת עמלק", וכל אחד משתי פרשיות אלה די בה לצאת יד"ח מה"ת אף לכתחלה כמבואר לעיל.

ומש"כ הגרשז"ל לדון במי שהתכוין בפסוק "ואתה עיף ויגע ולא ירא אלקים" על בני ישראל ולא על עמלק (ונחלקו הראשונים בזה בפירושים עה"ת) אם יצא, וכתב לפי דרכו שיצא דבעיקר הענין סגי, לענ"ד פשוט דאף לולי דבריו יצא, דכל ששמע את כל הפרשה יצא ואף שלא הבין את הדברים על בוריים ואין נפ"מ אם התכוין לפירוש זה או לפירוש אחר, ואף דמבואר בסימן קצ"ג ס"א דמי שאינו מבין אינו יוצא בשמיעה אין זה אלא במי שאינו מבין את השפה כלל, אבל מי שאינו מבין פשט הכתובים וכוונתם פשיטא שיצא (כמבואר לקמן אות ט'). אך מ"מ נראה דלא יצא יד"ח אא"כ שמע את כל הפרשה ככל קריאה דאורייתא כק"ש או כמקרא בכורים ווידוי מעשרות וכדו', וכך נראה גם בקריאה דרבנן כמקרא מגילה, כנלע"ד.

ה

בזמן מצוה זו

ובענין זמן זכירה זו מה"ת, כתבו כמה מגדולי האחרונים דמה"ת צריך להזכיר מעשה עמלק פעם בשנה וכך משמע מדברי השו"ע כמבואר לעיל אות ב', והשתיתו דבריהם על מה שקבעו חז"ל די"ב חודש הוא זמן שכחה לגבי דין אבילות, ולכן אין

זכירת מעשה עמלק

אבילות יותר מי"ב חודש אף על אביו ואמו, כמו"ש נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד (עיי' ברכות נ"ח ע"ב), כ"כ הג"ר ישעיהו פיק בספר מיני תרגימא, כ"כ בפעולת שכיר על המעשה רב שם, וכ"כ בשו"ת חתם סופר (אהע"ז ח"א סימן קי"ט) דדעת רוב הפוסקים דמה"ת צריך לקרוא פרשת עמלק פעם אחת בשנה עי"ש, וצ"ע.

והנה דנו הפוסקים לפי"ז מה יעשו בשנה מעוברת דמשנה לשנה יש בה י"ג חודש והלא לענין אבילות סגי בי"ב חודש אף בשנה מעוברת והלא זה כל הענין והמקור דאבילות י"ב חודש כמבואר, וכתב החת"ס שם לחדש דבשנה מעוברת אין שכחה אלא לאחר י"ג חודש דגרימת השכחה אינה ע"י חלוף זמן בלבד אלא ע"י תקופות השנה דלאחר שעברו על האדם מעגל השנה על ימי החג והמועד שולטת השכחה אבל כל עוד לא עברו כל ימי החג אף שעברו י"ב חודש עדיין אין כאן שכחה ומצות הזכירה מתקיימת עי"ש. (אמנם החת"ס בעצמו החמיר בזה וכן צוה לתלמידיו כפי שמעיד תלמידו הגדול המהר"ם שיק בספרו על המצוות מצוה תר"ד דבשנה מעוברת אמר החת"ס שיש לכוון בקריאת פרשת זכור שבפרשת תצא לצאת יד"ח עי"ש).

אמנם יסוד שיטה זו דמה"ת צריך להזכיר מעשי עמלק בכל שנה ושנה נסתרת מדברי הראשונים הרמב"ם והחינוך דהנה בספר המצוות מצות עשה קפ"ט כתב "שצונו לזכור מה שעשה לנו עמלק... ושנאמר זה בכל עת ועת", הרי שאין זמן מסוים שבו נצטוו לקיים מצוה זו אלא בכל עת ועת, וכך משמע מדבריו בהלכות מלכים (פרק ה' הלכה ה') "ומצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו וכו".

ונראה שיטת הרמב"ם דבאמת אין זמן מוגדר ומסוים במצוה זו אלא צריך מפעם לפעם להזכיר בפה כדי שהדברים לא ישכחו מלבנו, אך כל אחד לפי כח זכרונו, ומה"ת אין בזה זמן מסוים ומוגדר השוה לכל, אלא כל אחד צריך להזכיר לפי הצורך כדי שלא ישכח ויסיח דעתו מענין זה. וכבר הארכתי בכע"ז לגבי תלמוד תורה (עיי' מנחת אשר ויקרא סימן ס"ג ומנח"א על ת"ת סימן ג'), וכך כתבתי לגבי מצות תפילין (עיי' מנחת אשר שמות סימן כ"ד), דיש מצוות שאין בהם גדר מסוים של זמן אלא על האדם להדר בהם ולקיימן ככל שאפשר לו לפי טרדותיו ואורחות חייו, וכך גם מצוה זו לשיטת הרמב"ם.

ובספר החינוך (שם) כתב "שלא נדע זמן חיוב זה ואפשר דצריך לזכור פעם בשנה או שנים או שלש עי"ש, ונראה מזה כמו שביארנו בשיטת הרמב"ם דהעיקר הוא שלא

זכירת מעשה עמלק

לשכוח ולפיכך נצטוינו לזכור בפה מדי פעם בפעם כל אחד לפי דרכו וטבעו, אך שוב כתב בסוף דבריו "ועובר ע"ז ולא זכר וקרא בפיו מעולם מה שעשה עמלק לישראל בטל עשה זה וגם עבר על לאו הבא ע"ז שהוא לא תשכח כמו שנכתוב בלאוין בעז"ה" ולכאורה משמע מלשון זה דכל שאומר פעם אחת בחייו יצא יד"ח ורק כשמעולם לא הזכיר מעשי עמלק ביטל מצוה זו, ולכאורה דבריו סותרים אלה את אלה.

ונראה לכאורה דבאמת אין כונתו דבפעם אחת בחייו סגי, דכבר כתבתי במק"א דלא מצינו בשום מצוה דיש ענין לקיימה פעם אחת בחיים, (עיינ מש"כ בזה בענין כתיבת ס"ת במנחת אשר לדברים סימן נ"ז ובענין שלוח הקן בסימן מ), וכתבת ספר תורה שאני, דכל מהות מצוה זו וגדרה בתוצאה, שיהיה לו ס"ת ויקרא בה ומשו"כ בכתבת ספר אחד סגי כל עוד הספר ברשותו, משא"כ בזכירת מעשה עמלק מה חפץ יש בזכירת איבתו ורשעתו פעם אחת בשבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה. אך מכיון שאין כאן זמן מוגדר ומסוים, לעולם אין לומר שביטל מצוה זו אא"כ לא הזכיר כלל כל ימיו דאם הזכיר מעשה עמלק פעם אחת שוב אין לומר בודאות שביטל מצוה זו, הגע בעצמך מי שמת ל"ע בקיצור ימים, וכל ימי גדלותו שנים מועטות ובתוכם זכר מעשה עמלק וכי בטל מצוה זו, וא"כ נתת דבריך לשיעורין, ומשו"כ כתב החינוך דרק במי שמעולם לא זכר מעשיו הרעים, י"ל שביטל מצוה זו, ודו"ק בזה היטב.

ו

חיוב נשים בפרשת זכור

נחלקו גדולי הדורות אם נשים חייבות בקריאה זו, ורבים בזמנינו נהגו שהנשים באות לשמוע קריאת פרשה זו, ויש מקומות שנהגו לקרוא קריאה מיוחדת לנשים, ונבאר בקצרה סוגיה זו.

כתב בספר החינוך (שם) דנשים פטורות ממצות הזכירה כיון שאין דרכה של אשה לכבוש, ופטורות הן ממצות המחייה. והמנ"ח תמה עליו דמנ"ל לחדש דהא בהא תליא, ומי גילה סוד ה' דכל מצות הזכירה משום מצות המחייה היא.

ועוד הקשה המנ"ח דהלא מחיית עמלק מלחמת מצוה היא ובמלחמת מצוה אמרו דכלה יוצאת מחופתה כמבואר ברמב"ם (פ"ז מהלכות מלכים ה"ד), וכך תמה גם האבני נזר (או"ח סימן תק"ט). ובמרחשת (סימן כ"ב אות ו') כתב לחדש חידוש גדול

זכירת מעשה עמלק

דרך במלחמת יהושע חייבות הנשים משום שעיקר ענינה ישוב ארץ ישראל, ואשה חייבת בישוב ארץ ישראל, אבל בשאר מלחמת מצוה נשים פטורות.

והדברים חידוש דמסתבר טפי לדון אם נשים חייבות במלחמת מצוה, ואין הדבר תלוי בענין המלחמה וטעמו.

והנראה עיקר בזה מה שכתב הרדב"ז בהלכות מלכים שם דבאמת פטורות הנשים אף במלחמת מצוה וכמו שאמרו ביבמות (ס"ה ע"ב) שאין דרכה של אשה לכבוש, ובמסכת נזיר (נ"ט ע"א) אמרו שאסור לאשה לצאת עם כלי זין למלחמה, ומה שאמרו דכלה יוצאת מחופתה כונתם דכיון שהחתן יוצא למלחמה מה לה לכלה לעמוד תחת חופתה. והוסיף הרדב"ז "ואפשר שבמלחמת מצוה היו מספקות מים ומזון לבעליהם וכן המנהג היום בערביות", וכ"כ בהגהות הרש"ש (סוטה מ"ד ע"ב).

ובשו"ת תורת חסד (סימן ל"ז) כתב לפטור את הנשים משום דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, ופלפל אם המצוה מן התורה היא דוקא בשבת שלפני פורים או בכל זמן שהוא, עי"ש. ומ"מ העיד הגאון בעל תורת חסד דמעולם לא ראינו ולא שמענו שנשים באות לשמוע קריאת הזכור, עי"ש.

ובשו"ת דברי יציב למו"ר זצ"ל (או"ח סימן רפ"ח) כתב לדייק ממה שכתב בשו"ת דברי חיים (חלק ב' או"ח סימן י"ד) דמותר לעשות מעזרת נשים עזרת אנשים משום דקדושת בית הכנסת גדולה מקדושת עזרת נשים, דיש כמה דברים שנוהגים בעזרת האנשים ולא בעזרת נשים כגון תקיעת שופר, וקריאת ד' פרשיות. ומשמע מדבריו דנשים פטורות מכל הד' פרשיות ובכללן פרשת זכור עי"ש.

ובספר טעמא דקרא הביא מרן הגר"ח ק מהחזון איש דנשים פטורות מקריאה זו, ובקובץ קול תורה ניסן תשס"ג הביא בשם מרן הגר"מ פיינשטיין שלא נהגו הנשים לשמוע קריאת הזכור, עי"ש.

ובשו"ת בנין ציון לבעל ערוך לנר חלק ב' סימן ח' כתב בשם רבו הגר"א בינג אב"ד ווירצבורג שהעיד בשם הגאון רבי נתן אדלר שהקפיד שכל נשות ביתו תשמענה קריאת פרשה זו, עי"ש. ולכאורה כן נהגו אחריו תלמידו הגדול החת"ס כמבואר בדרשותיו (חלק ג' עמוד צ"ב).

זכירת מעשה עמלק

וגם בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון אות ק"ב) כתב דנשים חייבות מתרי טעמי: א. עיקר מצות הזכירה לא זמן גרמא היא, אלא שרבנן קבעו לקרוא בשבת זו. ב. רצונו של עמלק היה להשמיד את הנשים כאנשים, עי"ש.

ויש לעיין לענ"ד בשני הטעמים. במש"כ דהוי מצוות עשה שאין הזמן גרמא, נראה לכאורה דכיון שתיקנו קריאה זו בשבת שלפני פורים, פטורות נשים מקריאה זו דרבנן דהוי זמ"ג אף שחייבות בעיקר מצות הזכירה דאורייתא.

וגם בטעם השני יש לעיין דלכאורה כונתו לסברת חז"ל דאף הן היו באותו הנס. ויש לתמוה דהלא כבר כתבו התוס' (פסחים ק"ח ע"ב ד"ה היו) דבמצוה דאורייתא לא אמרו סברא זו, דהלא נשים פטורות אף מן הסוכה אף שאף הן היו בכלל ענני הכבוד, ואילולי שדרשו חז"ל כל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה היו פטורות אף מאכילת מצה, והדברים ידועים.

ובשו"ת מנחת יצחק חלק ט' סימן ס"ח כתב שדעת רוב הפוסקים דנשים חייבות בקריאה זו, ולא ידעתי מי הם רוב הפוסקים שדעתם כן.

ומ"מ נהגו רבים ובפרט בירושלים עיה"ק שנשים באות לשמוע קריאת פרשת זכור ואפשר שנהגו כן משום דעת מהרי"ל דיסקין שהיה מגדולי הגדולים בירושלים. ובשם מרן הגרי"ש אלישיב (זצ"ל) ראיתי דשויהו עליהן חובה, ולא ידעתי אם חותמו של מר בר רב אשי חתם על שמועה זו, ולענ"ד קשה לומר בזה דשויהו עליהן חובה.

ומ"מ נראה לענ"ד דעדיף שתבאנה הנשים לשמוע את הקריאה בקריאת האנשים לאחר תפילת שחרית ולא יעשו מנין מיוחד לקריאת הנשים, דכיון דנראה טפי שאין הנשים חייבות במצוה זו כמבואר צ"ע אם ראוי להוציא ספר תורה לקריאה זו, ועיין בשו"ת משיב דבר (או"ח סימן ט"ו) שהוכיח מדברי המג"א בסימן קמ"ד שאסור להוציא ספר תורה במקום שאין חיוב קריאה עי"ש. ועוד דאין מוציאין ספר תורה אלא לג' קרואים וכבר העיר בזה הגרמ"פ בקובץ קול תורה הנ"ל עי"ש.

ובעיקר השאלה אם נשים חייבות במצוה זו עיין עוד מה שנתבאר לעיל אות ג'.

סוף דבר נהרא נהרא ופשטיה וכל אחד ינהג כמנהג אבותיו ורבותיו בהלכה עמומה

.וז

זכירת מעשה עמלק

ז

אם צריך לקרוא דוקא מס"ת כשר

והנה נחלקו האחרונים אם צריך ספר תורה כשר לקריאה זו, הפרי מגדים (משבצות סימן קמ"ג סק"א) נקט דכיון דצריך מה"ת קריאה מתוך ס"ת פשוט דצריך ספר תורה כשר. אך בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא ג' חלק א' סימן ש"צ) וכן שו"ת מהר"ם שיק (יו"ד בסימן האחרון שנדפס בספר לאחר חיתום שטרות) נקטו דאין צריך ס"ת כשר, וחידשו דבאמת אי"צ קריאה מתוך ס"ת אלא משום ההלכה דדברים שבכתב אין אתה רשאי לאמרן בע"פ וכיון שכן אי"צ לקרוא דוקא מס"ת כשר (אמנם לכאורה פשוט דאין זה אלא מה"ת אבל מדרבנן דין קריאה זו ככל קריאת התורה וז"פ). ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סימן א') כתב להאריך במה שקרה בקהילה אחת שנפרדו שתי יריעות לפני קריאת פרשת זכור וקשרו אותם בעניבה כדי שלא יהיה הס"ת פסול, וכתב שנהגו שלא כדן, ועדיף היה לקרוא פרשת זכור מתוך חומש דאין צריך דוקא ספר תורה, או מן הספר התורה הפסול דמ"מ עדיף ספר פסול מחומש, עי"ש.

ובספר שלחן שלמה הובא שחידש הגרש"ז דאם נמצא פסול בס"ת אין צריך לקרוא שנית ויצא יד"ח, ובציונים שם הביאו שכ"כ בספר פני הארי החי, וכבר נתבאר דכבר כתבו כן גדולי האחרונים, השואל ומשיב והמהר"ם שיק, וכ"כ בשו"ת מנחת אלעזר כנ"ל, אך מ"מ חידוש הוא, ולמעשה נראה דכיון דעצם חיוב הקריאה מה"ת במחלוקת הראשונים היא שנויה יש להקל בדיעבד כדברי האחרונים הנ"ל.

ח

בהוראת הגר"ע לקרוא בלילה במקום שיש רבים שאינם באים לביהכ"נ בבוקר

חידוש גדול כתב בשו"ת תשובות והנהגות (חלק ב' סימן צ"ג) לגבי בית הכנסת ביוהנסבורג שבליל שבת באים רבים להתפלל ובבוקר באים מעטים והעיד ששמע מאחד מזקני הקהילה בשם הגאון הרב קוסובסקי שהיה רבה של יוהנסבורג ששאל את גיסו הגר"ע בעל האחיעזר ופסק לו שיקראו את פרשת זכור בליל שבת ללא ברכה כדי לזכות את הרבים לצאת ידי חובתם מן התורה עי"ש.

זכירת מעשה עמלק

ולמדנו מדבריו דקיום מצוה זו עיקרה ע"י קריאת פרשה זו שבתורה, ולא רק תקנת חז"ל בקריאת ד' פרשיות, דע"י קריאת הלילה נראה לכאורה דלא קיים מצוות חכמים. אך מ"מ יצא ידי חובת התורה, ואת"ל דמה"ת אין צריך דוקא קריאה מתוך ס"ת ודאי לא היה פוסק להוציא ס"ת ולקרוא בו כשאין בזה צורך, דהלא משום כבוד ס"ת אין להוציא ולקרוא בו ללא צורך, ודו"ק בזה כי הרבה יש להאריך בזה.

ט

אם יוצא שמיעת פרשת זכור כשאינו יודע פשט המקראות

הנה העיר הגר"מ שטרנבוך שליט"א (מועדים וזמנים ח"ב סי' קס"ה) דמי שאינו בקי בפירוש הפסוקים שבפרשת זכור לכאורה אינו יוצא יד"ח בשמיעת הקריאה לפי המבואר (סימן קצ"ג סעיף א') דלא אמרינן שומע כעונה אלא במי שמבין לשון הקודש אבל מי שאינו מבין אינו יוצא יד"ח ע"י שמיעה, וה"ה בני"ד.

והנה המשנ"ב (שם סק"ה) כתב שהמנהג הוא דבלה"ק יוצא אעפ"י שאינו מבין משא"כ בשאר לשונות, ועל כך סומכים אנו שנשים ועמי ארצות יוצאים יד"ח בשמיעה, אך אף המשנ"ב כתב שנכון טפי שיאמרו עם זה שמוציאים יד"ח כדי לצאת יד"ח אף לדעת השו"ע, ולפי"ז ודאי שראוי שכל אחד ילמד את פירושי המקראות.

אך לענ"ד אין כל זה ענין לני"ד, דעד כאן לא נחלקו אלא במי שאינו מבין את עצם הלשון שהוא שומע, אבל מי שמבין את עצם השפה והלשון ודאי מהני ביה שומע כעונה אף אם אינו יודע את פירוש המקראות.

וכל עיקר הלכה זו יסודו בכל עצם הגדרת המושג שומע כעונה, דכבר ביארתי במק"א כונת חז"ל באמרם השומע כעונה בכל מקום, דמצד עצם טבעם של דברים השומע כעונה דכך טבעם ודרכם של המדבר והשומע ויוצר האדם ברא את טבעו ודרכו, והאדם מדבר הוא, ונשמת חיים הלא היא "רוח ממללא" והדיבור והשמיעה כרוכים יחד מן השמים. ומשום סברא זו פשוט דאף דכל המקור שהביאו חז"ל (סוכה ל"ח ע"ב) להוכיח דהשומע כעונה אינו אלא מדברי קבלה (מלכים ב' כ"ב ט"ז), מ"מ פשוט דהלכה זו דאורייתא היא, דאין דרשה זו אלא גילוי מילתא דמה שקראו לפני המלך נחשב כאילו המלך הוא זה שקרא אותם. (והארכתני בכל עיקר סוגיא זו במנחת אשר במדבר סימן י"ג).

זכירת מעשה עמלק

ולפי"ז נראה ביאור הלכה זו, דכאשר אין אדם מבין את שפת המדבר אליו, לא שייך כלל לומר שומ"כ כיון שאין כל קשר ושיתוף בין המדבר והשומע, אבל כאשר מבין הוא את שפת המדבר אליו אלא שאין הוא עומד על בוריין של דברים, אין בזה כל סיבה לשלול את עצם דין שומ"כ.

וידעתי שבגמ' (מגילה י"ח ע"א) אהא דהלועז ששמע אשורית יצא אמרו "והא לא ידע מאי קאמרי מידי דהוה אנשים ועמי הארץ, מתקיף לה רבינא אטו אנו האחשתרנים בני הרמכים מי ידעינן אלא מצות קריאה ופרסומי ניסא, הכ"נ מצות קריאה ופרסומי ניסא". ומשמע מזה דפסוקים אלה שאין אנו יודעים את פשרם הרי הם כהיעדר ידיעת הלשון.

אך אין בזה כל קושיא על דברינו הנ"ל דאכן במלים אלה שאין אנו יודעים כלל מה פירושם הו"ל כאינו מבין כלל את הלשון, משא"כ בביאורי המקראות, וז"פ.

ובאמת פשוט לענ"ד דאין הבנת הענין מעכבת דאטו מי שכיוון לפרש"י ולא ידע פירושו של הרד"ק או האבן עזרא וכדו' ספק אם יצא, אתמהה.

כ"ז נראה ברור ופשוט לענ"ד.

ב

פרשת זכור לנשים בעידן הקורונה

הנה מנהג נפוץ בקהילות הקודש בירושלים עיה"ק ובעוד מקומות רבים בעולם שנשים הולכות בהמוניהם לבתי כנסיות כדי לשמוע את הקריאה של פרשת זכור, ויש לבאר האם יש בזה צד חיוב מעיקר הדין. ואם מעיקרא דדינא אין בזה חיוב, יש להשתדל בכל דרך, למעט בשנה זו בעוד המגיפה משתוללת, צפיפות והתקהלות בעזרת הנשים מחשש התפשטות המגיפה.

דהלא בדרך כלל עזרת הנשים בבתי הכנסיות חדרם קטנים המה, ובמקומות רבים אף אין בהם אוורור וסכנת ההידבקות גדולה. ונחזה אנן.

הנה נחלקו גדולי הדורות אם נשים חייבות במצות זכירת עמלק מדאורייתא. בספר החינוך (מצוה תר"ג) כתב במצוה זו "ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, בזכרים כי להם לעשות המלחמה ונקמת האויב, לא לנשים". ובמנחת חינוך תמה עליו בתרתי דהלא מדובר במצות עשה שאין הזמן גרמא ומהי"ת לפטור את הנשים, ועוד דבמלחמת מצוה אף הכלה יוצאת מחדרה, עי"ש.

ובספר המצוות הקצר למרן החפץ חיים (מצוה ע"ו) כתב דנשים חייבות במצוה זו כיון דאין הזמן גרמא, עי"ש.

אך אף אם אכן חייבות נשים מה"ת במצוה זו, מסתבר שאין הן חייבות בקריאת פרשת זכור, שאינו אלא מדיני קריאת התורה וכשאר ד' פרשיות. דלכאורה פשוט הדבר שאין מצוה דאורייתא לקרוא דוקא פרשה זו בשבת זו.

ובמקום אחר (מנחת אשר מועדים ח"ב סימן כ') ביארתי אף דעת הרא"ש בברכות (פ"ז סימן כ') והשו"ע (או"ח קמ"ו ב' ותרפ"ה ז') שאין כונתם דמה"ת צריכים לקרוא פרשת עמלק בעשרה בשבת זכור אלא שמצוה זו עיקרה מה"ת ומשום כך יש בה חומרא יתירא לעומת שאר מצוות הקריאה דרבנן, עי"ש.

ונראה פשוט שאם לדעת המשנ"ב היו נשים חייבות בשמיעת קריאה זו היה כותב כן במשנ"ב, ומדשתקי רבנן ש"מ לא ניחא להו, ואכן בקונטרס מנהגי מהרי"ץ הלוי העיד

זכירת מעשה עמלק

הגרי"צ דינר ששמע מהגר"א שטרנבוך ששמע מבתו של הח"ח שאביה לא נתן רשות לנשות המשפחה ללכת לבית הכנסת לשמוע פרשת זכור.

ולעומת זאת כתב בשו"ת בנין ציון (ח"ב סימן ח') ששמע מרבו הג"ר אברהם בינג, שרבו הגדול רבינו נתן אדלר הקפיד שכל בנות המשפחה ואפילו המשרתת ישמעו את פרשת זכור בביהכ"נ, וכך נוהג הוא אחריו, עי"ש.

וכפי הנראה שכך נהג תלמידו הגדול החת"ס אחריו כמבואר בדרשת החת"ס (ח"ג עמוד צ"ב), אך לא מצינו התייחסות לשאלה זו בשו"ת החת"ס.

ובשו"ת תורת חסד (או"ח סימן ל"ז) כתב דמעולם לא ראינו ולא שמענו מי שהצריך נשים לבא לביהכ"נ לשמוע פרשה זו, וכתב לשואל דמה ששמע בשם גדול אחד שאכן נקט שנשים חייבות בכך, שמא אין שמועה זו נכונה, ואף אם נכונה היא דעת יחיד היא, עי"ש. וכפי הנראה שהכונה להגרנ"א אך מדברי הבנין ציון למדנו ששמועה קרובה היא זו ונכונה היא, וזו דעתו של גאון זה.

וגם בקהלות ספרד כנראה שלא הקפידו שנשים תשמענה קריאה זו, עיין כף החיים (תרפ"ה ס"ק ל') בשם למודי ה' למהר"י נג'ארה שאכן חייבות במצוה דאורייתא דהוי מ"ע שאזמ"ג אך פטורות מלשמוע הקריאה.

ובשו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון אות ק"ב) כתב דנשים חייבות בפרשת זכור משני טעמים, משום דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, וקריאה זו י"א דהוי מה"ת, ומשום שאף הנשים היו בכלל הגזירה. אך כבר נתבאר לעיל דשני הטעמים האלה כחם יפה לחייב את הנשים במצוה דאורייתא דזכירת מעשה עמלק, אך אין בהם כל הכרח לחייבם במצוה דרבנן של קריאת הפרשה מתוך ס"ת בשבת זו, ועיין עוד בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סימן א') שנקט גם הוא דנשים חייבות בפרשה זו וחלק על התו"ח, אך גם בדבריו אין כל הכרח, עי"ש.

ובטעמא דקרא להגר"ח קנייבסקי (הוראות החזו"א בסוף הספר) העיד בשם החזו"א שאין נשים חייבות לשמוע פרשת זכור, וכך העיד הג"ר יעקב אפרים פארכהיימר שליט"א רב ומו"ץ דלייקוואד בשם הגאון בעל אגרות משה (קובץ קול התורה, קובץ נ"ד - ניסן תשס"ג) וכך מובא בשם הגרי"ז מבריסק שאמר שעד שהגיע לירושלים לא שמע מעולם שנשים באות לשמוע פרשת זכור.

זכירת מעשה עמלק

ותמה אני על מה שכתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ט סימן ס"ח) שדעת רוב הפוסקים שנשים חייבות לשמוע קריאה זו, ותמה אני דבאמת לא מצינו כן באף פוסק קדמון, ומאידיך נראה דכל הפוסקים שסתמו ולא כתבו שנשים חייבות ע"כ נקטו שנשים פטורות, דאת"ל שנשים חייבות הוי ליה לאשמעינן הלכתא רבתא דא, אך אם נשים פטורות סתמן כפירושן, דהלא נשים פטורות מכל קריאות התורה, וסברא זו ברורה לענ"ד.

סוף דבר, נראה עיקר לדינא שנשים פטורות משמיעת קריאה זו, וכך נהגו ברוב קהילות ישראל, בפולין, גליציה, הונגריה, וגם בארצות המזרח שמעולם לא נהגו נשים לשמוע קריאת הפרשה בבתי כנסיות. ומשום כן נראה דכדי למנוע התפשטות המגיפה, נכין בשנה זו שכל אשה תקרא פרשת עמלק מתוך חומש בביתה.

ג

**קריאת התורה בליל שבת עקב סגירת בתי כנסיות וביטול
מניני התפילה**

א' דר"ח אדר עש"ק משפטים – שקלים תשפ"א

כבוד הרבנים הגאונים

מורי הוראה, אבות ביה"ד ומנהיגי העדה

במלברון אוסטרליה

הנני במענה קצר לשאלתכם המצערת.

עקב התפשטות מגיפת הקורונה הכריזו השלטונות במדינה סגר גמור מחצות ליל שבת קודש הבעל"ט ולדאבון לב בתי הכנסיות יסגרו ולא יתקיימו מניני תפילה בבוקר של יום, ושאלתם אם יש מקום לקרוא בתורה את סדר הקריאה של פרשת השבוע ור"ח ופר' שקלים בליל שבת קודש.

ואם אכן אפשר לקרוא בתורה האם יקראו את כל סדר הקריאה דהיינו פרשת משפטים, קריאה דר"ח, וקריאה דפר' שקלים, והאם יקראו עם ברכה או בלי ברכה.

שאלה זו כמו שאלות רבות שהתעוררו בתקופה קשה זו של המגיפה לא שערום אבותינו, ומעולם לא שמענו שיקראו בציבור בשבת קודש בלילה. (מלבד מה שנהגו בקהילות שונות לקרוא בליל שמחת תורה, שאין למדין ממנו).

אך יש ללמוד הלכה זו ממה שמצינו בדברי מקצת מהאחרונים שדנו אם אפשר לקרוא בתורה בשעת הדחק לפני עלות השחר, ושאלה זו עלתה על שולחן מלכים, לגבי חיילים יהודים ששירתו בצבאות נכר ולא ניתנה להם אפשרות להתפלל בציבור לאחר עלות השחר, וכך לגבי פועלים וסוחרים שנאלצו לצאת למלאכת יומם.

ובשו"ת מהרש"ם (ח"א סימן קנ"ח) כתב שבשעת הדחק אפשר לקרוא בתורה לפני עלות השחר עם הברכות. ויסוד דבריו דקריאת התורה מעיקר הדין נוהגת בלילה כביום, וכאשר אי אפשר לקרוא ביום אפשר לקרוא גם בלילה.

זכירת מעשה עמלק

ואף שאין קורין מקרא בלילה, אין לבטל משום כך את מצות הקריאה בתורה מחדא ותרי טעמי:

א. לא מצינו דין זה ברמב"ם ובשו"ע אלא בדברי המקובלים, ואין בה כדי לבטל חובה גמורה דקריאת התורה.

דהנה מקור ענין זה שאין לעסוק בתורה שבכתב בלילה מקורו בפרקי דרבי אליעזר (פמ"ו) ובתנחומא (פר' תשא) ועוד מדרשי אגדה, שמושה רבינו כשהיה בשמים ארבעים יום וארבעים לילה ידע שזה יום כאשר הקב"ה לימדו מקרא, וידע שזה לילה כשלימדו תורה שבעל פה.

וז"ל הרא"ש (בר"ה פ"ד סימן י"ד):

"תנא בפרקי דרבי אליעזר פרק מ"ו רבי יהושע בן קרחה אומר ארבעים יום עמד משה בהר קורא מקרא ביום ושונה משנה בלילה לאחר ארבעים יום ירד ושבר את הלוחות וכו'".

ובכתבי האר"י ומובא גם בבאר היטב (סימן רל"ח סק"ב) ובספר נגיד ומצוה (סוף סדר תיקון חצות) ומקורו בשער המצוות (פר' ואתחנן) ובפרי עין חיים (שער הנהגת הלימוד) משום שתורה שבכתב בחינת דין ואין לעסוק בה בלילה שבה מדת הדין שורה משום תוקף הדינים, עי"ש.

ומ"מ הפוסקים לא כתבו כן כהלכה, והחיד"א בספרו ככר לאדן (סימן ה' אות ז') העיד שהיו רבים שלא הקפידו בזה, וגדולי ארץ ישראל לא מחו בהם, "ולא נאמרו הדברים אלא למצניעהם", ופשוטי העם שאם לא יקראו במקרא לא ילמדו כלל ודאי עדיף שילמדו תורה שבכתב משיבטלו מן התורה, עי"ש.

ופשוט לפי זה שאם אפשר לצאת ידי חובת הקריאה בלילה אין לבטלה משום קפידא זו.

ב. כבר כתבו רבים דאין הלכה זו נוהגת אלא בימות החול, אבל בשבת ויום טוב אין בזה קפידא, כך כתב החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סימן ל"ד) וכן הוא בנגיד ומצוה (שם), וכך כתב בארצות החיים להמלבי"ם (סימן א' ס"ק ל"ו), והדברים ידועים.

זכירת מעשה עמלק

ובשז"ת פני מבין שהיה בן דורו של המהרש"ם ומגדולי הונגריה (סימן ל') דן אף הוא בשאלה זו, ונקט שכל עיקר תקנת קריאת התורה לא תוקנה אלא בבוקרו של יום ולא בלילה, אך אף הוא כתב דמ"מ לא הוי ברכה לבטלה, משני טעמים:

א. הלא נחלקו האחרונים העטרת זקנים והמשאת משה, והביאם הברכי יוסף (סימן קל"ה אות ב') אם לא קראו בשני וחמישי אם אפשר להשלים ביום ג' וו', אף דהוי שלא בזמנו ממש כך דעת העטרת זקנים, ולדעתו הוא הדין בנידון דידן.

ב. שיטת הגנת ורדים (או"ח כלל א' סימן מ"ט) דכל עת שהציבור רוצה לקרוא בתורה זכותם לעשות כן ויכולים לברך, עי"ש.

ולענ"ד אי משום הא יש לעיין, דבאמת הגנת ורדים הוא דעת יחיד וגם הברכי יוסף פקפק בדבריו, עי"ש.

ועוד דבתחילת דבריו כתב הפני מבין דאף לשיטת העטרת זקנים אי אפשר להשלים את מה שחיסרו בשני וחמישי אלא לאחר שעבר זמן החיוב דהיינו ביום ג' וו', אבל אין להקדים ולקרוא לפני עלות השחר, וצ"ע איך הסתמך על שיטת העטרת זקנים לקבוע שאין חשש ברכה לבטלה.

אך מאידך יש לדון שכל דברי הפני מבין אינם אלא בקריאת שני וחמישי, דהלא כתב להסביר שיטתו שאי אפשר לקרוא בלילה משום ששני טעמים יש למה תיקנו דוקא בשני וחמישי, אם משום שבית דין מתכנס בהם, ורבים באים להתדיין בפניהם, ואם משום שהם ימי רחמים ורצון, ולפי שני הטעמים כתב הפני מבין דאין זה אלא ביום ולא בלילה, אבל בקריאת התורה בשבת דהוי תקנת משה רבינו כמבואר בירושלמי (מגילה פ"ד ה"א – דף כ"ט ע"א) מסתבר טפי כדברי המהרש"ם, דהקריאה מישך שייכי לשבת ואף בלילה זמנו, ודו"ק בכל זה.

ואע"פ שהגאונים הללו המהרש"ם והפני מבין לא דיברו אלא על קריאת התורה לפני עלות השחר ולא על קריאה בלילה לפני חצות ליל, אין זה אלא משום שהשאלה שבאה לפנייהם כך היתה, הן לגבי חיילים והן לגבי פועלים ואחרים הרצים ואצים לדרכם. אך אין בין זה לזה ולא כלום דהלא לפני עלות השחר דינו כלילה לכל דבר, כך נראה פשוט.

זכירת מעשה עמלק

סוף דבר כיון שאין לך שעת דחק גדול מזה יש לסמוך על הגאון המהרש"ם שהיה עמוד ההוראה, וגם לשיטת הפני מבין אין חשש ברכה לבטלה, ומשום כן נראה שיקראו את כל סדר הקריאה.

אמנם, אף שהמהרש"ם פסק אף לענין הברכה וגם הפני מבין כתב דלא הוי ברכה לבטלה, נראה טפי דכיון שמדובר בפסק מחודש, וספק ברכות להקל עדיף שיקראו בלי ברכה.

בתחנון ובתפילה שהקב"ה יעצור מגיפה מנחלתינו (עיין בסדר רב עמרם גאון – סדר ראש השנה), וישלח רפואה שלימה לכל חולי עמו בית ישראל, ונזכה לישועת עולמים במהרה.

ביקרא דאורייתא

אשר ויים

תמחה את זכר עמלק

תמחה את זכר עמלק

מי הוא עמלק וכיצד נלחמים בו, הלא לכאורה כבר אבד זכרם (עיין רמב"ם הלכות מלכים פ"ה ה"ד). אכן נראה דאף שאין אנו יכולים לזהות עמלקי מסוים, רשעת עמלק וטומאתו מרחפת בחלל עולמנו ועלינו להכחידו ולהשמידו מתחת שמי ה', אך שומה עלינו להבין כיצד נלחמים מלחמה זו.

והנה דבר תמוה מצינו בבבא בתרא (דף מ"ו ע"ב) "עמלק סימן", ואשתומם כשעה חדא מה ראו חכמינו לקבוע שם ושארית לרשע זה שנצטוינו למחות כל זכר לו, ועוד להעלותו לראש הפסגה בש"ס בבלי ליראי ה' ולחושבי שמו. וחפשתי בדברי רבותינו פשר דבר עד שמצאתי בהגהות הגאון המופלא בדורו רבינו יעקב עמדין שם שכתב:

"חידוש שנתנו סימן כזה במי שנאמר בו תמחה את זכר עמלק אולי מצאו לו רמז מן התורה במאי דסיים קרא לא תשכח שתיבת לא מופסקת בטעם טפחא להורות שיש בו מקום לשכחה ולהתיר להשתמש בו לאוקמי אגרסא דכל מה דאסר שרי להכניס מנוול לבית המדרש לשבר כחו ולהוציא ממנו ניצוץ קדושה שיש בו".

ודבריו יקרים.

רוחו של עמלק מרחפת בעולמנו בכל מקום ומקום, להחטיא להדיח ולקרר, ורק בבית המדרש בכוחנו לגבור עליו ולשבר את כוחו. וטעם הדבר הוא, דמקור כחו של עמלק אינו אלא מביטול תורה דכך דרשו חז"ל "ויסעו מרפידים, שריפו עצמן מדברי תורה" (עיין סנהדרין ק"ו ע"א), רק כאשר בטלו אבותינו מן התורה קם עליהם עמלק, ועל כן גם רק ע"י שנתחזק בלימוד התורה נשבור את כוחו.

וזה הנראה בביאור מה שאמרו במגילה (ט"ז ע"ב):

"רצוי לרוב אחיו ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו

תמחה את זכר עמלק

מקצת סנהדרין".

ופרש"י "לפי שבטל מדברי תורה ונכנס לשררה".

ולכאורה הדבר תמוה הלא פקוח נפש דוחה כל התורה כולה, ובודאי שמצווים אנו לבטל תלמוד תורה כדי להציל את העם מהשמדה ואבדון.

אלא שטענו מקצת מן הסנהדרין הלא במלחמת עמלק עסקינו, שמקור כוחו אינו אלא מביטול תורה, וכי אפשר לנצח במלחמת עמלק אם נבטל מן התורה, ולפיכך פירשו ממנו מקצת הסנהדרין.

אך שאר החכמים ידעו גם ידעו שמרדכי הצדיק אף בשעה שעוסק הוא בהנהגת הציבור ובביטול גזירת המן ראשו מגיע השמימה והתורה ממלאת כל חדרי ליבו ובה יהגה יומם וליל. ואדרבא, מרדכי הגביר חיילים בלימוד התורה וכדאיתא באסתר רבה (ט' ד'):

"לאחר שעשה (המן) העץ הלך אצל מרדכי ומצאו שהיה יושב בבית המדרש והתינוקות יושבים לפניו ושקים במתניהם ועוסקים בתורה והיו צועקים ובוכים ומנה אותם ומצא שם כ"ב אלף תינוקות".

הרי לן שכינס מרדכי את כל התשב"ר בשושן ולימדם תורה ואין לך ריבוי תורה גדול מזה.

הבה נתחזק בעוז בתורה ובאהבתה, עד שנמחה את זכר עמלק מתחת השמים, ויהיה שמו שלם וכסאו שלם.

והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

